

УДК 371.3(Фанталова)

Ірина Субашкевич

МОДИФІКАЦІЯ МЕТОДИКИ О. ФАНТАЛОВОЇ «РІВЕНЬ СПІВВІДНОШЕННЯ «ЦІННОСТІ» І «ДОСТУПНОСТІ» В РІЗНИХ ЖИТТЄВИХ СФЕРАХ»

Ціннісні орієнтації можна визначити як вибір людиною певних матеріальних і духовних цінностей як об'єктів, що визначають її цілеспрямовану життєдіяльність, весь спосіб життя. Ціннісна орієнтація завжди виявляється у сфері розгалужених взаємовідносин між людиною і суспільством. Саме вона дозволяє судити про ступінь втілення соціально необхідних норм, регламентацій, зразків поведінки в індивідуальній свідомості. Ціннісна орієнтація – це вибіркоче ставлення до носія цінності, який може бути реальним об'єктом задоволення потреб окремої людини чи соціальної спільності. У ціннісній орієнтації акумулюється життєвий досвід людей. Наявність усталених ціннісних орієнтацій свідчить про зрілість людини як особистості. На різних рівнях організації особистості ціннісні орієнтації можуть виконувати п'ять основних функцій: експресивну, адаптивну, захисну, пізнавальну та функцію внутрішньої координації. Впродовж життя, формуючись, система ціннісних орієнтацій особистості зазнає змін. Саме питання динаміки ціннісних орієнтацій привертає увагу психологів, соціологів і педагогів.

Теоретико-методологічне обґрунтування поняття широко подане і розкрито в науковій літературі, а саме у працях М. Бердяєва, В. Соловйова, В. Розанова, Е. Фромма, В. Франка, Ю. Хабермаса та П. Юркевича, С. Анісімова, А. Леонтьєва, Е. Шиянова, О. Дробницького, А. Соколова, В. Ядова, А. Здравомислова, З. Сікевича, В. Лісовського, І. Попова й інших дослідників.

Метою статті є покращення рівня дослідження й отримання об'єктивних результатів при дослідженні ціннісно-сміслової сфери за допомогою тестового матеріалу українською мовою.

Ціннісна сфера – це та психологічна інстанція, яка бере безпосередню участь у всіх процесах, пов'язаних із саморегуляцією діяльності та розвитком особистості [2]. Особистісні цінності складають внутрішній стрижень особистості, який можна інтерпретувати як ціннісну етичну орієнтацію. Остання забезпечує цілісно-суб'єктивне розуміння окремих актів поведінки людини та сприяє побудові прогнозу її поведінки у більш широкому полі ситуацій. Особисті цінності набувають ціннісного статусу лише при зверненні особистісних зусиль на свою смислову сферу, на власне «Я», тобто становлення особистісних цінностей пов'язане з динамікою процесів усвідомлення, що включають різні види вербалізації та зміщення пізнавально-особистісних зусиль на власну смислову сферу. Психологічна структура особистості може бути охарактеризована як єдність, взаємозв'язок трьох основних сторін психологічної реальності: діяльності, свідомості й особистісної сфери (остання визначається, перш за все, такими компонентами, як спрямованість і самосвідомість особистості). Послідовне здійснення цілісного підходу при аналізі особистості привело до виділення важливої узагальненої форми фіксації особистісного досвіду – «цінності», яка характеризується як єдність спрямованості особистості, виділення для неї певної сторони дійсності, певних відносин і усвідомлення у зв'язку з цим свого «Я». Отже, цінність виступає важливою характеристикою психологічної структури особистості та визначає:

- 1) спрямованість суб'єкта на реалізацію певних відносин, які відповідають певній цінності, спрямованість на певну діяльність;
- 2) зміст уявлення про своє «Я», що відповідає спрямованості;
- 3) виділення у свідомості певного предметно-діяльнісного змісту і його провідну роль у формуванні самосвідомості особистості.

Ціннісний аспект смисложиттєвих орієнтацій досліджують із допомогою діагностичних методів. Найпоширенішим є тест «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, який виявляє ієрархію двох класів термінальних та інструментальних цінностей. Саме цю методику можна віднести до класичних психодіагностичних методик.

Але є ще ряд психологічних тестів, які допомагають практичним психологам діагностувати різні аспекти ціннісних орієнтацій особистості:

1. «Методика вивчення ціннісних орієнтацій» (Д. Леонт'єва), яка є адаптацією методики М. Рокича, крім ранжування переліку цінностей, за допомогою якої, можна діагностувати ступінь реалізованості кожної з них у житті особистості (у відсотках).

2. *«Морфологічний тест життєвих цінностей» (МТЖЦ)* (В. Сопов, Л. Карпушина) дозволяє діагностувати і сферу самореалізації людини, що сприяє повноцінному відображенню структури смисло-життєвих орієнтацій.

3. *«Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості»*. Основною її є питальник, що дає змогу визначити спрямованість професійної, фінансової, сімейної, соціальної, суспільної, духовної, фізичної, інтелектуальної цінностей.

4. *«Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості»* (С. Бубнов). Зміст питальника спрямований на вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості у реальних умовах життєдіяльності.

5. *«Методика дослідження цільової спрямованості особистості»* (Я. Васильєв) побудована за принципом незавершених речень. Дефіцит часу та стислість формулювань сприяють екстеріоризації внутрішньої мови, дають змогу спонтанно фіксувати думки, що виникають при цьому. Аналіз сформульованих цілей допомагає зробити висновки про цільову спрямованість особистості, організацію часової перспективи, емоційно-вольову налаштованість на досягнення цілей і ступінь їх реалізації.

6. *Методика «Самооцінка реалізації життєвих цілей особистості»* (М. Молочников) є малоформалізованим питальником, що містить два блоки відкритих запитань. Перший блок стосується цільової спрямованості особистості щодо професійної діяльності, побуту, фізичного стану, соціального становища та міжособистісних стосунків, душевної готовності та психологічного стану, сімейного життя. Він діагностує задоволеність людини цими сферами самореалізації та власними фізичним і психологічним станами, розподіл часу стосовно різних видів діяльності та суб'єктивне переживання їх ефективності. Другий блок передбачає дослідження рефлексії життєвих цілей, визначення їх важливості, структурування часової перспективи, а також необхідних засобів для їх реалізації.

7. *Методика «Життєве покликання»* (О. Мотков) дає змогу виявити зміст і особливості реалізації життєвих призначень, діагностувати актуальні щодо цього внутрішні фактори (локус контролю, усвідомленість покликань, жорсткість життєвих призначень, віра у реальність життєвих покликань) та міру включеності досліджуваного в їх здійснення. Вивчення факторів, які впливають на реалізацію життєвих спрямувань, допомагає пошуку можливостей оптимізації цього про-

цесу, а визначення міри включеності у реалізацію покликань встановлює, наскільки активно людина їх втілює чи, навпаки, лише декларує.

8. *Питальник «Особистісна біографія»* (О. Мотков) діагностує особистість та аспекти її життєдіяльності, відображені у таких шкалах: життєве самовизначення, життєва самореалізація, трансформація особистості, гармонійність людини та її життя, загальна конструктивність особистості [1, 273–279].

Послугуючись переліком термінальних цінностей із тесту М. Рокіча, О. Фанталова створила методику «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах», яка уможливила діагностування внутрішнього ціннісного конфлікту щодо реалізації значущих цінностей (розпізнавання внутрішніх конфліктів між бажаним і доступним). Методика спрямована на визначення співвідношення таких цінностей, як «активне життя», «здоров'я», «цікава робота», «краса природи та мистецтва», «любов», «матеріальна стабільність», «друзі», «впевненість у собі», «пізнання», «свобода», «сім'я», «творчість» та доступності їх реалізації. У результаті діагностики встановлюється перевага ціннісного «внутрішнього вакууму», «внутрішнього конфлікту» чи «нейтральної зони» (норми) [3].

На реєстраційному бланку є дві матриці. У них записані пари цифр. Кожній цифрі відповідає поняття-цінність, яке стоїть під цим номером у списку. Заповнення починається з матриці № 1.

Порівняння в першій матриці проводять на підставі того, що представлені в цьому списку цінності мають для досліджуваного різну значущість, різну міру привабливості. Він вибирає із двох цінностей ту, яка здається йому в цій парі важливішою. Обирати можна лише одну цінність із пари. Пропускати пари не можна. Закінчивши заповнення першої матриці, слід переходити до другої матриці.

У ній порівняння проводять на підставі того, що деякі з представлених цінностей є для людини доступнішими в житті порівняно з іншими. Досліджуваний вибирає з пари ту цінність, яку йому легше досягнути.

Нами було запропоновано досліджуваним ще одну матрицю, в якій порівняння проводять на підставі того, що деякі з представлених цінностей є більш значущими для професійної діяльності порівняно з іншими. Досліджуваний, як і в попередніх матрицях, вибирає з пари ту цінність, яка для нього найважливіша. Дана модифікована методика може використовуватися для представників будь-яких професій, але, на нашу думку, найактуальніше її застосовувати при діагностиці внутрішнього ціннісного конфлікту в представників професій типу «людина – людина».

Перспектива дослідження спрямована на здійснення статистичного аналізу результатів дослідження за даною методикою, а саме рівня співвідношення «цінності» та «доступності» в різних життєвих сферах.

**Процедура проведення методики
«Рівень співвідношення «цінності» і «доступності»
в різних життєвих сферах»**

(на основі методики О. Фанталової у модифікації І. Субашкевич)

Методика призначена для розпізнавання внутрішніх конфліктів між бажаним і доступним. У методиці використані термінальні цінності, виокремлені М. Рокичем.

Інструкція. На спеціальному бланку пропонуються 12 понять, що означають різні життєві цінності. Ви повинні провести попарне порівняння (попарне ранжування) цих понять на спеціальних матрицях реєстраційного бланку: за «цінністю» (матриця 1 і 3) та за доступністю (матриця 2).

Примітка: процедуру дослідження можна спростити і проводити не методом парного ранжування, а методом суб'єктивних оцінок «цінності» та «доступності», наприклад за 10-бальними шкалами. «Цінність» і «доступність» можна замінити на «важливість» і «реальність» або «необхідність» і «можливість».

Перелік понять, що позначають загальнолюдські цінності

1. Активне, діяльне життя.
2. Здоров'я (фізичне і психічне).
3. Цікава робота.
4. Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного).
5. Любов (духовна і фізична близькість з улюбленою людиною).
6. Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальної скрути).
7. Наявність хороших і вірних друзів.
8. Упевненість у собі (свобода від внутрішніх суперечностей, сумнівів).
9. Пізнання (можливість розширення своєї освіти і світогляду, загальної культури, а також інтелектуальний розвиток).
10. Свобода як незалежність у вчинках і діях.
11. Щасливе сімейне життя.
12. Творчість (можливість творчої діяльності).

На реєстраційному бланку є три матриці. У них записані пари цифр. Кожній цифрі відповідає поняття-цінність, яке стоїть під цим номером у списку. Заповнення починайте з матриці 1.

Порівняння в матриці 1 проводять на підставі того, що представлені в цьому списку цінності мають для Вас різну значущість, різну міру привабливості. Ви вибираєте із двох цінностей ту, яка здається Вам у цій парі важливішою, її Ви обводите кружечком. Обводити можна лише одну цифру з пари. Пропускати пари не можна. Відповідайте швидко, за першою думкою. Закінчивши заповнення матриці 1, переходьте до матриці 2.

У ній порівняння проводять на підставі того, що деякі з представлених цінностей є для Вас доступнішими в житті порівняно з іншими. Ви вибираєте з пари ту цінність, яку Вам легше досягнути.

У матриці 3 порівняння проводять на підставі того, що деякі з представлених цінностей є більш значущими для Вашої професійної діяльності порівняно з іншими. Ви вибираєте з пари ту цінність, яка вам найбільш важливіша.

Рєєстраційний бланк

Матриця 1. Порівняйте поняття-цінності на основі їх більшої значущості та привабливості для Вас.

1 2	2 3	3 4	4 5	5 6	6 7	7 8	8 9	9 10	10 11	11 12
1 3	2 4	3 5	4 6	5 7	6 8	7 9	8 10	9 11	10 12	
1 4	2 5	3 6	4 7	5 8	6 9	7 10	8 11	9 12		
1 5	2 6	3 7	4 8	5 9	6 10	7 11	8 12			
1 6	2 7	3 8	4 9	5 10	6 11	7 12				
1 7	2 8	3 9	4 10	5 11	6 12					
1 8	2 9	3 10	4 11	5 12						
1 9	2 10	3 11	4 12							
1 10	2 11	3 12								
1 11	2 12									
1 12										

Матриця 2. Порівняйте поняття-цінності на основі легкості їх досяжності для Вас.

1 2	2 3	3 4	4 5	5 6	6 7	7 8	8 9	9 10	10 11	11 12
1 3	2 4	3 5	4 6	5 7	6 8	7 9	8 10	9 11	10 12	
1 4	2 5	3 6	4 7	5 8	6 9	7 10	8 11	9 12		
1 5	2 6	3 7	4 8	5 9	6 10	7 11	8 12			
1 6	2 7	3 8	4 9	5 10	6 11	7 12				

1 7	2 8	3 9	4 10	5 11	6 12
1 8	2 9	3 10	4 11	5 12	
1 9	2 10	3 11	4 12		
1 10	2 11	3 12			
1 11	2 12				
1 12					

Матриця 3. Порівняйте поняття-цінності на основі їх більшої значущості для Вашої професійної діяльності.

1 2	2 3	3 4	4 5	5 6	6 7	7 8	8 9	9 10	10 11	11 12
1 3	2 4	3 5	4 6	5 7	6 8	7 9	8 10	9 11	10 12	
1 4	2 5	3 6	4 7	5 8	6 9	7 10	8 11	9 12		
1 5	2 6	3 7	4 8	5 9	6 10	7 11	8 12			
1 6	2 7	3 8	4 9	5 10	6 11	7 12				
1 7	2 8	3 9	4 10	5 11	6 12					
1 8	2 9	3 10	4 11	5 12						
1 9	2 10	3 11	4 12							
1 10	2 11	3 12								
1 11	2 12									
1 12										

**Таблиця для обробки даних
(бланк для експериментатора)**

Цінність	Матриця 1 (Ц 1)	Різниця 1	Матриця 2 (Д)	Різниця 2	Матриця 3 (Ц 3)
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					
11					
12					
Сума					

Оцінювання результатів

1. Підрахувати, скільки разів кожне поняття було переважаючим за «цінністю» (Ц1).

2. Підрахувати, скільки разів кожне поняття було переважаючим за «доступністю» (Д).

3. Підрахувати, скільки разів кожне поняття було переважаючим за «цінністю» (Ц3).

4. Ранжувати всі «цінності» і «доступності» окремо. Після цього порівняти ранги Ц1 і Д (знайти різницю між матрицею 1 та матрицею 2) та Ц3 і Д (знайти різницю між матрицею 3 та матрицею 2), таким чином визначити величини розбіжностей між кожною Ц1 і Д, Ц3 і Д.

5. Підрахувати інтегральний показник методики, що дорівнює сумі розбіжностей за модулем для всіх 12 понять: $C(1,3) - D$,

Чим більшою є сума розходжень між Ц і Д, тим більше виражений внутрішній конфлікт у досліджуваного внаслідок нереалізованості життєвих цінностей.

Посилання:

1. *Галян, І. М.* Психодіагностика / *І. М. Галян*. — К. : Академвидав, 2009. — 464 с.
2. *Музыка, О. Л.* Ціннісна когнітивна складність у дослідженні творчо обдарованої особистості / *О. Л. Музыка* // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. — Одеса, 2007. — № 4-5. — С. 118-121.
3. *Фанталова, Е. Б.* Внутренний конфликт: проблема и методика исследования / *Е. Б. Фанталова* // Исследования обучения и развития в контексте культурно-исторического подхода : матер. Вторых чтений памяти Л. С. Выготского. — М., 2002. — С. 114-120.

References (transliterated and translated):

1. *Halian, I. M.* Psykhodiagnostyka (Psychodiagnostics). Kyiv, 2009. 464 p.
2. *Muzyka, O. L.* Tsinnisna kohnityvna skladnist u doslidzhenni tvorcho obdarovanoi osobystosti (Value cognitive complexity while studying creatively gifted personality) // Science and Education : Scientific journal of Southern Scientific Center of Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. — Odessa, 2007. № 4-5. P. 118-121.
3. *Fantalova, E. B.* Vnutrenniy konflikt: problema i metodika issledovaniya (Internal conflict: the problem and the research methodology) // Research on training and development in the context of the cultural-historical approach : Proceedings of the Second Readings in commemoration of L. S. Vygotsky. Moscow, 2002. P. 114-120.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2015

*И. Субашкевич***Модификация методики Е. Фанталовой «Уровень соотношения «ценности» и «доступности» в разных жизненных сферах»**

В статье раскрыто теоретико-методологическое обоснование понятия «ценностно-смысловая сфера личности». Проанализированы психологические особенности диагностирования ценностной сферы личности, психологические тесты, которые помогают практическим психологам диагностировать разные аспекты ценностных ориентаций личности. Определены актуальные направления дальнейших исследований проблемы внутреннего ценностного конфликта относительно реализации значимых ценностей. Предложенная модифицированная методика может использоваться для представителей профессий, но, по мнению автора, наиболее актуально ее применять при диагностике внутреннего ценностного конфликта у представителей профессий типа «человек – человек». Методика предназначена для распознавания внутренних конфликтов между желаемым и доступным. Основу данного психологического инструментария составляют терминальные ценности, выделены М. Рокич. Методика направлена на определение соотношения таких ценностей, как «активная жизнь», «здоровье», «интересная работа», «красота природы и искусства», «любовь», «материальная стабильность», «друзья», «уверенность в себе», «познание», «свобода», «семья», «творчество» и доступность их реализации. В результате диагностики устанавливается преимущество ценностного «внутреннего вакуума», «внутреннего конфликта» или «нейтральной зоны» (нормы). Новизной данной методики является то, что автором было предложено исследуемым еще одну матрицу, в которой сравнение проводят на основании того, что некоторые из представленных ценностей являются более значимыми для профессиональной деятельности по сравнению с другими. Это позволит более точно диагностировать, что служит причиной возникновения внутреничного конфликта.

Ключевые слова: ценностные ориентации, ценностно-смысловая сфера личности, внутренний личностный конфликт, профессии типа «человек – человек», профессиональная деятельность.

I. Subashkevych

Modification of O. Fantalova's Methodology «Degree of Correlation between «Value» and «Accessibility» in Different Vital Spheres»

The article deals with theoretic and methodological explanation of the concept of value-semantic sphere of an individual. Psychological features of diagnosing the value sphere of the individual as well as psychological tests helping clinical psychologists to diagnose different aspects of value orientations of the individual are analyzed in the paper. The article determines actual tendencies of further researching on the problem of internal value conflict concerning the realization of essential values. The suggested modified method can be used for the representatives of any profession, but according to the author of the article, it is more efficient to use it for diagnosing the internal value conflict in the representatives of the system «person – person». This method aims at revealing the internal conflicts between desired and accessible. The basis of the psychological tools constitutes terminal values indicated by M. Rokysh. This methodology is directed to define the correlation of such values as «active life», «health», «an interesting job», «the beauty of the nature and art», «love», «financial stability», «friends», «self-confidence», «cognition», «freedom», and «creativity», and the ability to implement them. While diagnosing the preference of value «internal vacuum», «internal conflict», or «neutral zone» is determined. The novelty of the method is our introduction for the research one more new matrix in which the comparison is conducted on the basis of the fact that some of the represented values are more significant for professional activity in contrast to others. It will give the opportunity to diagnose more precisely what is the reason for arising the internal conflict.

Key words: value orientations, value and semantic sphere of personality, inner personality conflicts, occupations of the system «person – person», professional activity.

Рецензент – кандидат психологічних наук,
доцент І. В. Зубрицька-Макота